

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМЦІВ

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Електронні методичні рекомендації
до аудиторної роботи з курсу для здобувачів другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія

ОДЕСА
2023

УДК 811.161.2:316.77(072)

К63

Укладач:

Т. Ю. Ковалевська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

О. А. Войцева, доктор філологічних наук, завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

І. Б. Циганок, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

*Рекомендовано вченою радою філологічного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол № 4 від 21 грудня 2022 року*

К63 **Комунікативна лінгвістика** [Електронний ресурс]: електронні методичні рекомендації до аудиторної роботи з курсу для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спец. 035 Філологія / уклад.: Т. Ю. Ковалевська. – Одеса, 2023. – 36 с. – 0,5 Мбайт.

У методичних рекомендаціях сформульовано мету, визначено завдання курсу, репрезентовано тематику дисципліни «Комунікативна лінгвістика» та наведено матеріали до аудиторної роботи, завдання для самостійної підготовки, а також подано перелік питань до підсумкового контролю, критерії оцінювання, рекомендовану літературу.

УДК 811.161.2:316.77 (072)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Навчальна дисципліна «Комунікативна лінгвістика» викладається магістрам спеціальності 035 Філологія і передбачає і відповідає положенням освітньо-наукової програми підготовки магістрів спеціальності 035 Філологія.

Метою викладання навчальної дисципліни «Комунікативна лінгвістика» є формування системи знань про феномен мовленнєвої комунікації, її природу, складники й основні закономірності, ознайомлення з умовами і критеріями ефективної комунікації в різножанрових дискурсах, їх аналізом і синтезом у проєкції на коректний та екологічний комунікативний вплив, опанування новітніми методами аналізу вербальної та невербальної комунікації й уможливлення чіткої ідентифікації маркерів її девіантності та патогенності, визначення засобів їхньої нейтралізації. навчання базових технік і правил досягнення оптимальної комунікації.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни «Комунікативна лінгвістика» є такі:

з'ясування та засвоєння основних понять курсу, висвітлення його ідей крізь призму онтологічної природи мови; практичне оволодіння всім спектром нормативного мовлення як основою комунікативної майстерності; знання основних факторів комунікативних девіацій та засобів їхньої нейтралізації; здійснення коректного комунікативного впливу; опанування етичними основами вербального та невербального спілкування; усвідомлення особливостей основних дискурсних масивів сучасного комунікативного простору та вербальних засобів їхньої гармонізації; розуміння особливостей синтезу й аналізу різножанрових комунікативних актів.

Питання, які розглядаються протягом курсу, також допомагатимуть орієнтуванню в новітніх вітчизняних та зарубіжних досягненнях цієї галузі мовознавства, що створюватиме надійну теоретичну базу для підвищення наукової обізнаності студентів, а також для використання набутих знань у побутовій та професійній практиці, увиразнюючи теоретико-прикладний характер дисципліни.

Мета і завдання курсу «Комунікативна лінгвістика» скеровані на формування таких умінь і навичок студентів:

згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати** :

- основи теоретичної бази і термінологійний апарат курсу;
- історію та сучасний стан дослідження особливостей і закономірностей вербальної поведінки особистості/колективу;
- основні лінгвістичні норми;
- основні стратегії ефективного мовленнєвого спілкування та фактори його оптимізації;
- фактори і вияви комунікативної девіантності та засоби їхньої нейтралізації;
- базові компоненти мовленнєвого впливу;
- специфіку різножанрових дискурсивних практик;

студенти повинні **вміти** :

- здійснювати полівимірний лінгвістичний аналіз різножанрової комунікації;
- застосовувати ефективні стратегії і тактики ефективної комунікативної взаємодії в різних типах дискурсів;
- вільно послуговуватися етикетними нормами спілкуванням;
- володіти навичками емпатичної комунікації;
- виявляти актуальні лінгвістичні складники впливових ефектів комунікації;
- застосовувати у власній комунікативній діяльності відповідні ефективні стратегії мовленнєвого спілкування;
- орієнтуватися в методиках аналізу різножанрових дискурсів;
- ідентифікувати лексичні, граматичні та стилістичні зони потенційних девіацій у мовленнєвих повідомленнях і застосовувати відповідні прийоми нейтралізації девіантних виявів.

Матеріал методичних указівок розташовано відповідно до навчальної програми курсу «Комунікативна лінгвістика» за трьома основними змістовими модулями (блоками) з відповідною тематичною рубрикацією:

Змістовий модуль 1. Комунікативна лінгвістика в системі мовознавчої науки.

Тема 1. Природа і структура комунікації. Моделі комунікації. Базові стратегії й тактики комунікації.

Тема 2. Становлення комунікативної лінгвістики. Мета і завдання курсу. Матеріал і методи дослідження в комунікативній лінгвістиці.

Тема 3. Зв'язок комунікативної лінгвістики з актуальними галузями мовознавства. Основна проблематика комунікативної лінгвістики. Поняття про комунікативний вплив.

Змістовий модуль 2. Базові поняття та категорії комунікативної лінгвістики.

Тема 4. Поняття дискурсу. Типи і жанри дискурсів. Методологічна база дослідження дискурсу. Невербальні складники дискурсу.

Тема 5. Поняття комунікативного жанру та комунікативного акту. Різновиди комунікативних актів.

Тема 6. Комунікативний реєстр. Атмосфера і тональність спілкування.

Змістовий модуль 3. Конструктивні і деструктивні моделі та фактори комунікативних процесів.

Тема 7. Моделі та умови ефективної комунікації. Правила прагматичної компетенції. Поняття комунікативної емпатії.

Тема 8. Зони комунікативного ризику. Мовні і комунікативні девіації. Основні типи комунікативних девіацій. Корекція девіантних моделей.

Тема 9. Характеристика процесів породження і сприйняття мовлення. Фактори девіацій у процесах породження і сприйняття мовлення.

Наприкінці кожного змістового модуля подано основні питання до теми, завдання, список відповідної літератури (основної та додаткової), яку студенти опрацюватимуть для підготовки до практичних занять і самостійної роботи.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Природа і структура комунікації. Моделі комунікації. Базові стратегії й тактики комунікації.	1
2	Тема 2. Становлення комунікативної лінгвістики. Мета і завдання курсу. Матеріал і методи дослідження в комунікативній лінгвістиці.	1
3	Тема 3. Зв'язок комунікативної лінгвістики з актуальними галузями мовознавства. Основна проблематика комунікативної лінгвістики. Поняття про комунікативний вплив.	2
4	Тема 4. Поняття дискурсу. Типи і жанри дискурсів. Методологічна база дослідження дискурсу. Невербальні складники дискурсу.	2
5	Тема 5. Поняття комунікативного жанру та комунікативного акту. Різуовиди комунікативних актів.	1
6	Тема 6. Комунікативний реєстр. Атмосфера і тональність спілкування.	1
7	Тема 7. Моделі та умови ефективної комунікації. Правила прагматичної компетенції. Поняття комунікативної емпатії.	3
8	Тема 8. Зони комунікативного ризику. Мовні і комунікативні девіації. Основні типи комунікативних девіацій. Корекція девіантних моделей.	4
9	Тема 9. Характеристика процесів породження і сприйняття мовлення. Фактори девіацій у процесах породження і сприйняття мовлення.	3
	Всього	18

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин
1	Підготовка до лекцій і практичних завдань	20
2	Опрацювання базової та додаткової наукової літератури	15
3	Написання рефератів	10
4	Збір та кваліфікація комплексу фактичного матеріалу	45
	Разом	90

Змістовий модуль 1. Комунікативна лінгвістика в системі мовознавчої науки.

Тема 1. Природа і структура комунікації. Моделі комунікації. Базові стратегії й тактики комунікації.

Тема 2. Становлення комунікативної лінгвістики. Мета і завдання курсу. Матеріал і методи дослідження в комунікативній лінгвістиці.

Тема 3. Зв'язок комунікативної лінгвістики з актуальними галузями мовознавства. Основна проблематика комунікативної лінгвістики. Поняття про комунікативний вплив.

Змістовий модуль 1. Комунікативна лінгвістика в системі мовознавчої науки.

Тема 1. Природа і структура комунікації. Моделі комунікації. Базові стратегії й тактики комунікації.

Природа і структура комунікації. Комунікація як цілеспрямований процес передачі інформації або обміну нею між двома і більше сутностями, а також їхнього впливу за допомогою певної семіотичної системи. Інформаційний обмін передбачає передачу різних змістів повідомлення: поняттєво-логічного, оцінного, емотивного, експресивного, стилістичного, прагматичного і т. ін. – та спонукає до певної дії у відповідь.

Функції спілкування в суспільстві: контактна (встановлення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати повідомлення та підтримувати взаємний зв'язок до завершення акту спілкування); соціальна (формування певного рівня культурної мовної компетенції, що дає змогу існувати в суспільстві); інформаційна (обмін інформацією, описами, запитаннями та відповідями); спонукальна (заохочення партнера, аудиторії або ж самого себе до виконання певних фізичних, фізіологічних, інтелектуальних, духовних та інших дій); координаційна (взаємне орієнтування й узгодження дій учасників спілкування щодо їхньої спільної діяльності); пізнавальна (адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлення а також взаємне розуміння намірів, установок, переживань, станів один одного); емотивна („обмін” емоціями, збудження у

партнера чи аудиторії певних переживань, психічних станів тощо); прагматична (усвідомлення і фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків); впливова (спрямування на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера: намірів, поглядів, думок, рішень, уявлень, потреб, рівня активності, смаків, норм поведінки, оцінних критеріїв тощо).

Лінійні, інтерактивні та трансакційні моделі комунікації.

Лінійні моделі (Г. Лассвелл, Ю. Лотман, К.-Е. Шеннон, Р. Якобсон), у межах яких комунікація розглядається як лінійний, односторонній процес - від відправника (адресанта) до отримувача (адресата).

Інтерактивні моделі передбачають активність усіх учасників спілкування і відповідно - зворотний зв'язок.

Трансакційні моделі розглядають комунікацію як процес одночасного відправлення й отримання повідомлення комунікаторами, що залежать один від одного як творці комунікативного акту, залишаючись при цьому неповторними особистостями. У таких моделях комунікація постає як процес, у якому люди формують стосунки, взаємодіють один з одним.

Ф. Бацевич, Ч. Гудвін, Т. Ковалевська, І. Корольов, В. Красних, Л. Пелепейченко, О. Семенюк, Н. Формановська, Д. Хаймс, Т. Чеботникова та ін. про ефективну комунікацію. Поняття комунікативної емпатії.

Поняття про комунікативний кодекс (система принципів, правил і конвенцій (домовленостей) спілкування, які регулюють мовленнєву поведінку учасників комунікації та ґрунтуються на певних категоріях і критеріях).

Поняття мовної та комунікативної особистості. Характеристики мовної особистості (вербально-семантична, когнітивна, прагматична). Параметри комунікативної особистості (мотиваційний, когнітивний, функційний). Комунікативна компетенція. Соціальні, комунікативні ролі; комунікативні позиції. Комунікативні стратегії (кооперативні, маніпулятивні, агональні) і тактики. Комунікативні ролі адресанта й адресата.

Тема 2. Становлення комунікативної лінгвістики. Мета і завдання курсу. Матеріал і методи дослідження в комунікативній лінгвістиці.

Комунікативна лінгвістика як сучасна комплексна галузь гуманітарного знання (роль К. Леві-Стросса у становленні комунікативної лінгвістики) з ґрунтовною теоретичною базою та потужним прикладним значенням. Концепція К. Шеннона та В. Вівера. Теорії античної риторики Платона, Арістотеля, Демосфена, Цицерона; Концепції знакового моделювання мови К. Бюлера; семіотична концепція Ч. Пірса та Ч. Морріса (друга половина ХХ ст.); теорія мовної гри Л. Вітгенштайна; положення логічної семантики Дж. Остіна, П. Стросона та П. Грайса; соціопсихологічні концепції Л. Фестінгера, К. Говланда; соціокультурні теорії Л. Виготського, М. Бахтіна; феноменологічні теорії Е. Гуссерля; теорії східно-європейської психолінгвістичної школи; теорія мовленнєвих жанрів М. Бахтіна та ін. як теоретична основа створення базових положень комунікативної лінгвістики.

Комунікативна лінгвістика як синтетична галузь мовознавства, скерована на дослідження закономірностей, складників, чинників комунікативної діяльності, здійснюваної на базі природної мови. Об'єктом комунікативної лінгвістики є мова, представлена в реальних процесах комунікації, а предметом - організація комунікативної ситуації у взаємодії її функційних взаємно детермінованих модулів, одним із яких є вербальне повідомлення (текст).

Ф. Бацевич визначає комунікативну лінгвістику як науку, що «досліджує загальні закони спілкування людей за допомогою природної мови, організацію засобів мовного коду та інших семіотичних (знакових) систем у процесах комунікативної взаємодії особистостей, вплив на засоби мови психічних, соціальних, когнітивних, культурних та інших чинників, а також різноманітних ситуативних складових комунікації». Наголошуючи на актуальності цієї науки в глобалізованому просторі сьогодення, вчений зазначає, що «Сучасні комунікативні технології надають людині можливість швидко і якісно передавати та отримувати інформацію, спілкуватись у будь-яких сферах і на будь-яких відстанях, розвивати свій бізнес, шукати нових бізнес-партнерів, ефективно керувати організаціями, установами, налагоджувати їх зв'язок з іншими інституціями тощо. Тобто йдеться про комунікації — соціальну взаємодію за допомогою мовних і паралінгвальних (міміка, жести тощо) засобів з метою передавання інформації. Знання законів комунікації сприяє розвитку комунікативної компетентності — рівня досвіду взаємодії з людьми, що потрібно для успішного функціонування в професійному середовищі й суспільств».

Основним завданням комунікативної лінгвістики насамперед є оптимізацію спілкування. Низка інших завдань скерована на 1) вивчення природи, типів і форм мовної комунікації, 2) ідентифікація, систематизація й опис мінімальних одиниць мовленнєвих інтеракцій (комунікативних актів, мовленнєвих актів, мовленнєвих подій, інтеракцій тощо) та їхньої ролі в комунікативному процесі, 3) визначення комунікативного впливу в інтеракціях та пояснення його комплексної природи, 4) розгляд і пояснення основних категорій комунікативної лінгвістики (мовленнєві жанри, мовленнєві акти, дискурс), 5) аналіз тексту та обґрунтування законів мовного коду в комунікації, 6) дослідження невербальних складників комунікації та пояснення їхніх функцій та ролі в комунікативній ситуації в цілому та мовленнєвому повідомленні зокрема, 7) вивчення психо- і нейролінгвістичних аспектів породження, сприйняття і розуміння мовлення та факторів їхньої оптимізації, 8) опис організації комунікативних ситуацій, їхніх актуальних складників, 9) характеристика сфер мовної комунікації, їхньої взаємодії зі стилями спілкування, 10) розробка рекомендацій щодо оптимальної комунікації, 11) виокремлення, систематизація і пояснення когнітивної природи комунікативних і мовних девіацій та пошук механізмів їхньої нейтралізації, 12) дослідження особливостей міжкультурної комунікації та ін.

Ф. Бацевич про теоретичні та прикладні **завдання** комунікативної лінгвістики (вивчення проблем організування засобів мови у динамічних комунікативних ситуаціях; дослідження проблем міжособистісних стосунків у

спілкуванні, зокрема в екстремальних і конфліктних умовах, а також вивчення законів і правил кооперативного (безконфліктного) спілкування як в одномовному середовищі, так і в міжкультурній комунікації; динаміки руху комунікативних потоків у сучасному суспільстві, специфіки спілкування з використанням нових комунікативних каналів, зокрема таких, як Інтернет, новітні телекомунікативні засоби тощо; формування практичних навичок безконфліктного спілкування під час дискусій, ділових розмов, переговорів тощо; відпрацювання рекомендацій щодо досягнення високого рівня етики спілкування, культури мовлення загалом; уміння виявляти і нейтралізувати патогенні тексти й дискурси; навчання практичного аналізу комунікативних ситуацій, які мають місце в щоденному житті й зафіксовані в кращих зразках художньої літератури тощо).

Праці вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі комунікативної лінгвістики (Ф. Бацевич, Т. Ковалевська, Г. Почепцов, О. Селіванова, Т. Радзівська; Х. Гарфінкель, Т. ван Дейк, О. Морозова, С. Мосс, М. Макаров, Й. Стернін, С. Таббс, І. Шевченко, З. Харрис та ін.). Основні поняття комунікативної лінгвістики (дискурс, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, девіація).

Основна проблематика комунікативної лінгвістики пов'язана з тим, що «Сучасне суспільство стає надзвичайно залежним від комунікації. За прогнозами провідних теоретиків комунікації, роль спілкування, руху інформації в сучасному суспільстві з часом буде лише посилюватись. Тому з'явилася нагальна потреба глибокого розуміння сутності й механізмів спілкування, комунікації загалом і насамперед комунікації з використанням засобів живої природної мови. Саме ці проблеми розглядає сучасна комунікативна лінгвістика» (Ф. Бацевич).

Основні сфери застосування знань із комунікативної лінгвістики (паблік рілейшнз; теорія і практика перемовин, урегулювання конфліктів; іміджологія; спічрайтерство; нейролінгвістичне програмування; рекламознавство; випрацювання основ, а в перспективі й принципів оптимального співіснування носіїв різних мов у суспільстві; прикладна соціолінгвістика та ін.

Основні методи комунікативної лінгвістики. Поняття про загальні та спеціальні методи дослідження.

Семіотичний аналіз передбачає аналіз різновидів комунікації з огляду на семіотичну природу складників спілкування, насамперед сталих мінімальних одиниць коду — знаків та їхнього поєднання в одиниці вищого рівня, використовуваних людиною.

Прагматичний аналіз полягає у вивченні людських вимірів комунікації, пов'язаності їх із мовними структурами, насамперед ц стсується аналізу стратегій і тактик спілкування, аксіологічних складників комунікації, правилі і конвенцій спілкування тощо.

Структурний аналіз передбачає вивчення певного явища як цілісної функційної системи, елементи і частини якої співвіднесені і пов'язані жорсткими зв'язками.

Пропагандистський аналіз полягає у вивченні масової комунікації (газети,

радіо, телебачення, реклама) і має на меті виявлення способу і «дозування» подання інформації – як позитивної, так і негативної тощо. Опрацьовується специфіка групового (колективного) сприйняття, особливості впливу медійних засобів впливу та ін.

Дискурс-аналіз має на меті вияв соціального контексту аналізованого усного чи писемного мовлення, його соціальних, психічних, психологічних, культурних та інших факторів.

Контент-аналіз спрямований на кількісний опис змісту і правил комунікації, насамперед у галузях формування і функціонування соціальних оцінок, пропаганди, ЗМІ, психології комунікації, психоаналітичних дослідженнях міжособистісного спілкування. Активно застосовується при дослідженні медійних текстів політичного та пропагандистського спрямування, їхнього впливу на масову свідомість та ін.

Інтент-аналіз уможливує виявлення імплікованого, прихованого змісту висловлення, намірів і цілей, які впливають на перебіг дискурсу. Це передбачає зокрема виявлення стилю тексту, специфіки комунікативної ситуації, характерних лексичних (емотиви, метафори та ін.) і граматичних (динаміка вживання займенників, дієслів та ін.) мовних засобів, використовуваних мовцем, мікротем, дескрипторів (подробниць) та ін. І відповідного кількісного аналізу.

Трансакційний аналіз передбачає аналіз міжособистісних стосунків з урахуванням вербальних і невербальних кодів, а також его-станів мовців та «сценаріїв» їхньої поведінки. В такий спосіб виявляють соціальний контекст аналізованого усного чи писемного мовлення, його взаємоз'язки із соціальними, психічними, психологічними, культурними та іншими процесами в суспільстві.

Інші мовознавчі методи дослідження в комунікативній лінгвістиці (структурні, функційні та ін.).

Матеріал дослідження в комунікативній лінгвістиці.

Тема 3. Зв'язок комунікативної лінгвістики з актуальними галузями мовознавства. Основна проблематика комунікативної лінгвістики. Поняття про комунікативний вплив.

Інтеграція та диференціація у процесах розвитку наук. Комунікативна лінгвістика як синтезований комплексний науковий напрям, пов'язаний із міждисциплінарними проблемами, предметом дослідження якого є процеси спілкування людей із використанням живої природної мови та врахуванням усіх складників комунікації (фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, гендерних, контекстних, ситуативних, семіотичних та ін.) (Ф. Бацевич). Зв'язки комунікативної лінгвістики з етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, нейро- і психолінгвістикою, НЛП, теорією міжкультурної комунікації, соціолінгвістикою, нейро- і психолінгвістикою, НЛП, прагмалінгвістикою, лінгвоконфліктологією, дискурсологією, когнітивною лінгвістикою, сугестивною лінгвістикою та ін.

Етнолінгвістика як галузь мовознавства, спрямована на вивчення віддзеркалення у мові та мовленнєвій діяльності етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної та духовної культури народу (О. Селіванова). Дослідники про об'єкт вивчення етнолінгвістики (мова та інші форми і субстанції вираження колективної свідомості, картина світу, категоризація й інтерпретація доквілля). Витоки етнолінгвістики (В. Антонович, Бодуена де Куртене, Л. Вайсгербер, В. Вундт, І. Гердер, В. фон Гумбольдт, М. Лацарус, М. Костомаров, О. Потебня та ін.). Теорія лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Ворфа. Праці сучасних вітчизняних та закордонних дослідників (Н. Арутюнова, Є. Бартмінський, П. Гриценко, В. Жайворонок, М. Кочерган, В. Манакін, В. Телія, В. Ужченко та ін.).

Лінгвокультурологія як відгалуження етнолінгвістики, що вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної та матеріальної культури народу, тобто культурно значимої інформації - збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального і духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворених у його ідеях, схемах мислення та поведінці, системі етичних і естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті тощо (О. Селіванова). В. Телія про специфіку лінгвокультурології як частини етнолінгвістики, присвяченої вивченню живих комунікативних процесів і зв'язків мови та менталітету народу. Основні напрями лінгвокультурології. Праці А. Аугустинавічуте, А. Бароніна, Є. Бартмінського, К. Клакхона, В. Красних, О. Леонтєва, О. Матузкової, І. Ольшанського, Ю. Степанова, Н. Уфимцевої та ін. Поняття етнічної ідентичності.

Теорія міжкультурної комунікації як галузь мовознавства, спрямована на аналіз параметрів, особливостей міжкультурного спілкування, соціокультурних чинників його оптимізації; на формування практичних навичок і вмій спілкування з представниками інших культур. Праці Е. Голла, Г. Грайса, О. Воропая, К. Сєдова, Ю. Сорокіна, І. Ольшанського та ін.).

Соціолінгвістика як галузь мовознавства, що вивчає вплив суспільних явищ і процесів на виникнення, розвиток, соціальну і функційну диференціацію та функціонування мов, а також зворотний вплив мови на соціум. Об'єктом соціолінгвістики є мова в аспекті її соціальної диференціації, а предметом - функціонування мови в соціальному контексті, тобто в структурі соціальних відношень і функцій суспільства. Праці Б. Ажнюка, М. Алефіренка, І. Білодіда, О. Бондаря, П. Гриценка, М. Дружинець, В. Звєгінцева, О. Земської, В. Лабова, Л. Ставицької, Г. Степанова та ін. Основні поняття соціолінгвістики (мовна політика, мовна ситуація, мовні контакти, мовне планування, мовний конфлікт, диглосія, білінгвізм, інтерференція, інтеркаляція, мовна норма та ін.). Поняття про лінгвогендерологію і лінгвоперсонологію.

Нейролінгвістика як сучасний напрям мовознавства на перетині нейрологічних наук, психології та лінгвістики, що вивчає мозкову природу мовленнєвої діяльності у її проєкції на механізми кодування і декодування мовлення. Її зв'язки з психолінгвістикою, медико-біологічними психолого-педагогічними та інформаційно-технічними науками. Об'єктом дослідження нейролінгвістики є система мови у її співвідношенні з мозковими механізмами

породження і розуміння мовлення в різних ситуаціях соціальної взаємодії. Предметом дослідження є мозкова природа мовленнєвої діяльності в нормі та при локальних ураженнях мозку - афазіях (О. Леонт'єв, О. Лурія, Р. Якобсон), а також різнорівневі розлади і дефекти мовлення при порушеннях ВНС, дисфункціях моторних і сенсорних систем, у змінених станах свідомості тощо. Отже, предметом нейролінгвістики є мозкова організація комунікативної компетенції особистості (В. Белянін, К. Седов, Т. Чернігівська). Праці П. Брока, М. Бернштейна, Н. Бехтеревої, Дж. Джексона, Р. Сперрі, Р. Якобсона та ін. Східно-європейська психолінгвістична школа (П. Блонський, Л. Виготський, М. Жинкін, П. і В. Зінченкі, О. Лактіонов, О. Леонт'єв, Л. Сахарний та ін.) як база сучасної нейролінгвістики. Основна проблематики американської, європейської та східно-європейської нейролінгвістики. Нейролінгвістичні дослідження в Україні (вивчення порушень і дефектів мовлення (Л. Засекіна, В. Мілінчук, І. Ревуцька), процеси породження і розуміння мовлення в різних дискурсах (Н. Акімова, О. Балабан, М. Лиля та ін.), а також логопедії (Є. Соботович) та змінених станів свідомості (Е. Носенко), авторознавчої та судово-лінгвістичної експертизи (С. Вул, О. Довженко, Н. Клименко, О. Мусієнко), лінгвогендерології (О. Горошко), комунікативного і мовленнєвого впливу (праці представників Одеської школи сугестивної лінгвістики).

Психолінгвістика як галузь мовознавства, спрямована на дослідження розвитку і застосування мовленнєвої здатності як психічного феномену, її реалізації в механізмах породження та сприйняття мовлення у проєкції на психічну діяльність людини в її соціально-культурній взаємодії та кодову систему мови (О. Селіванова). Американська і східно-європейська психолінгвістичні школи. Праці Л. Виготського, М. Жинкіна, О. Залевської, О. Леонт'єва, Дж. Міллера, С. Московічі, С. Рубінштейна та ін. Матеріал (породження і сприйняття мовлення, змінені стани свідомості, афазії, порушення ВНС, ускладнення моторних і сенсорних систем, дитяче мовлення, мовлення чужою мовою, комп'ютерне мовлення та ін.) і методи дослідження у психолінгвістиці (семантичний диференціал, асоціативний експеримент та ін.). Дослідження вітчизняних учених (Л. Засекіна, Т. Ковалевська, Л. Калмикова, С. Куранова, Н. Кутуза, Т. Недашківська, В. Різун та ін.)

Нейролінгвістичне програмування (НЛП). Історія становлення НЛП. Філософські, нейрофізіологічні та психологічні витoki НЛП. Р. Бендлер та Дж. Гріндер – фундатори НЛП як самостійної моделювальної системи з відповідним теоретичним підґрунтям і практичним інструментарем, предметом дослідження якого є когнітивні структури людини, пов'язані зі специфічними процесами діакритизації метатексту дійсності та відповідною експлікацією вербалізованих і аналогових (невербальних) структур у полікомунікативних моделях (Т. Ковалевська). Внесок М. Еріксона, Ф. Перлза, В. Сейтер у становлення НЛП. Постулати НЛП як його наукове підґрунтя.

Лінгвістичні основи НЛП. Ідеї трансформаційної граматики Н. Хомського у розробленні лінгвістичних підвалин НЛП. Поняття про глибинні і поверхневі структури й універсальні закони мовного моделювання: упущення, узагальнення, викривлення та їхні мовні маркери. М. Еріксон і його модель

гіпнотичної комунікації. Актуальні метамодельні маркери в системі Мілтон-моделі.

Прагмалінгвістика та її зв'язок із комунікативною лінгвістикою. Прагмалінгвістика як наука, що вивчає комплекс проблем стосовно мовця, адресата, їхньої взаємодії у спілкуванні, використання та функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтерактивністю його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями та самою ситуацією спілкування і її складниками. Дж. Остін про перформативи - «іллокутивну силу», або ж комунікативну спрямованість висловлення. Прагмалінгвістика охоплює теорію мовленнєвих актів, імплікатур, специфіку ситуативного спілкування й інші погляди на мовленнєву поведінку особистості представлені у філософії, соціології, антропології тощо.

Базові поняття прагмалінгвістики: комунікативна ситуація, комунікативна компетенція, комунікативний намір (інтенція), мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт. Праці Ф. Бацевича, Л. Безуглої, Т. ван Дейка, В. Дем'янова, О. Іссерс, Н. Кондратенко, Д. Льюїса, Л. Мінкін, Ч. Морріса, Дж. Остіна, Г. Почепцова, О. Селіванової, С. Соколовської, І. Фролової, Р. Якобсона та ін.

Основні напрями лінгвопрагматики: систематизація прагматично заряджених мовних одиниць різних рівнів, вивчення їхньої взаємодії із семантикою і синтактикою; дослідження інтерактивності комунікантів у процесах мовного спілкування; моделювання когнітивних структур, які забезпечують інтерактивність дискурсів, зокрема, фреймів взаємодії, стратегічних програм тощо. Поняття комунікативної стратегії та комунікативних тактик.

Роль лінгвопрагматики у формуванні сучасних напрямів лінгвоконфліктології, іміджології, теорії впливу, політології, юриспруденції, теорії аргументації, менеджменту, торговельної справи, діловодства, міжнародних відносин тощо.

Лінгвоконфліктологія. Предмет, мета і завдання лінгвоконфліктології. Роль цієї науки в системі соціально-гуманитарних дисциплін. Предмет (ідеальна модель конфліктної взаємодії, теорія, основою якої виступає поняттєвий апарат із його центральною ланкою - категорією конфлікту) та об'єкт конфліктології (власне соціальне життя, вся нескінченна розмаїтість реальних конфліктів, якими наповнене минуле і сучасне суспільне життя). Кооперація і конфлікт в комунікації. Комунікативні конфлікти та їх причини. Поняття про комунікативні ролі, стратегії й тактики. Комунікативна мета і комунікативна компетенція. Мовні конфлікти як правопорушення. Поняття мовного права і мовного правонарушення. Основні закони, що регулюють мовні конфлікти і типологія мовних правопорушень. Екологія мови, мовна агресія і мовне хуліганство. Поняття лихослів'я і лайки. Інвективи. Мовне шахрайство і мовне маніпулювання (реклама, політика, медицина та ін.). Праці О. Волинець, С. Волощук, М. Гетьманчука, А. Здравомислова, А. Ішмуратова, В. Котигоренка, А. Ручки, В. Танчера, П. Ткачука, М. Пірена, Ю. Шемшученка та ін.

Дискурсологія як мовознавча дисципліна, що вивчає сукупність мовленнєворозумових дій комунікантів, пов'язану з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовця й осмисленням мовної картини світу мовця адресатом (О. Крижко, О. Селіванова, К. Серажим, І. Фролова). Дискурс як стрижневе поняття дискурсології. Американська і французька школи. Дискурс як впорядкована системна одиниця (Е. Бенвеніст), як характеристика мови, присвоювана мовцем (З. Харріс). Сучасне розуміння дискурсу (зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників: онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст, "занурений" у життя; замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти і текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередкують спілкування і розуміння (соціальними, культурними, етнічними тощо); стиль, підмова мовного спілкування; зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має певний набір змінних (О. Селіванова).

Основні типи дискурсів (інституційний, персональний). Праці Н. Кондратенко, Г. Почепцова, А. Романченко, К. Серажим, Ю. Степанова та ін.

Когнітивна лінгвістика як галузь мовознавства, що вивчає мову як засіб отримання, зберігання, обробки, переробки та використання знань і спрямована на дослідження способів концептуалізації та категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду. Об'єктом когнітивної лінгвістики є мова як експонент когнітивних структур і процесів свідомості, а предметом - співвідношення когнітивних механізмів свідомості з природною мовою і її мовленнєвою реалізацією (О. Селіванова). Концепт як основне семантичне поняття когнітивної лінгвістики. Концепт як нерозчленоване уявлення про об'єкт, ідею поняття і навіть саме поняття, має психічну та мовну сутність. Сутність концептуалізації і категоризації як основних пізнавальних процесів. Когнітивна семантика. Поняття про мовні та концептуальні картини світу та їх дослідження в сучасній лінгвістиці. Універсальний та індивідуальний (суб'єктивний) компоненти картини світу. Концепт, концептосфера та їх вербалізація засобами національних мов. Проблема концепту в сучасній лінгвістиці. Структура концепту. Концепт і мовне значення. Лексичні та граматичні концепти.

Головні завдання когнітивної лінгвістики (аналіз природи мовної компетенції людини, її онтогенезу; визначення специфіки категоризації та концептуалізації досвіду в колективній свідомості носіїв мови; опис організації внутрішнього лексикону, вербальної пам'яті людини відповідно до структур репрезентації знань і механізмів пам'яті взагалі; пояснення когнітивної діяльності людини у процесах породження, сприйняття та розуміння мовлення, комунікативній діяльності тощо). Праці Ф. Березіна, Т. Виноград, В. Дем'янова, О. Залевської, О. Кубрякової, Дж. Лакоффа і М. Джонсона, У. Найссера, З. Пилишина, Е. Толмена. З. Харріса та представників Одеської школи когнітивної лінгвістики (І. Колегаєва).

Сугестивна лінгвістика як новітня галузь гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер курсу: зв'язок із психологією, логікою, соціологією, історією, філософією, когнітологією та іншими галузями

гуманітарного знання. Становлення і сучасний стан сугестивної лінгвістики. Праці Г. Лозанова, Л. Мурзіна. І. Черепанової як фундаторів сугестивної лінгвістики. Одеська школа сугестивної лінгвістики. Постулати сугестивної лінгвістики (за Л. Мурзіним). Термінологійний апарат СЛ: переконання (наявність логічних доказів, орієнтація на раціональне сприйняття), навіювання (орієнтація на емоційну сферу, алогізм, відсутність критичного осмислення), психічне зараження, маніпулювання, брейнвошинг та ін. Параметри розрізнення (користь сугестора, навмисність та ін.).

Поняття про комунікативний вплив. Сугестія як сукупність засобів і прийомів скерованого впливу на півсвідоме. Мета впливу: формування, закріплення або зміни установок, поглядів, взаємин, почуттів, дій тощо.

Пряма і непряма сугестія. Праці Б. Берельсона, С. Бернштейна, С. Вальдгарда, П. Лазарсфельда, Г. Ласвелла, Д. Кац, Дж. Клеппера, Дж. Олпорта, М. Рубакіна, Л. Ховленд, Я. Шафіра, Л. Якубінського та ін.

Мілтон-модель. М. Еріксон і його модель гіпнотичної комунікації. Актуальні метамодельні маркери в системі Мілтон-моделі. Універсальні процеси мовного моделювання та їхні лінгвістичні маркери. Процеси упушення: номіналізації, неспецифічна лексика, судження, компаративно-суперлативні конструкції. Процеси узагальнення: універсальні квантифікатори, модальні оператори можливості / необхідності. Процеси викривлення: пресупозиції, комплексна еквівалентність, читання думок та ін.

Прості техніки гіпнотичної індукції: 1) словесна синхронізація; 2) несловесна синхронізація і ведення; 3) накладання репрезентативних систем; 4) доступ до минулих станів трансу; 5) опис звичайних трансових станів.

Розвинуті техніки гіпнотичної індукції: 1) важільні індукції (невербальні реакції); б) переривання патерна; в) перевантаження та ін.

Непрямі гіпнотичні патерни: 1) вмонтовані команди (приховані накази); 2) аналогове маркування; 3) розмовні постулати (отримання потрібної реакції без прямого прохання); 4) неоднозначність та ін.

Контрольні питання до теми

1. Феномен комунікації. Основні функції і базові стратегії комунікації.
2. Поняття мовної та комунікативної особистості.
3. Мета, завдання та основна проблематика комунікативної лінгвістики.
4. Об'єкт і предмет комунікативної лінгвістики.
5. Основні методи комунікативної лінгвістики.
6. Зв'язки комунікативної лінгвістики з іншими галузями мовознавства.

Завдання

1. Пропоновані теми для рефератів (5-10 с., 14 кегль, інтервал 1), доповідей та самостійної роботи:

- а) природа і структура комунікації;
- б) основні стратегії комунікації;
- в) основні моделі комунікації;

- г) основні ідеї психо- і нейролінгвістики;
- г) специфіка міжкультурної комунікації;
- д) основні ідеї сугестивної лінгвістики та НЛП;
- е) мовленнєвий і комунікативний вплив;
- є) поняття недирективного гіпнозу;

2. Довести необхідність зворотного зв'язку в комунікації. Проілюструвати власними прикладами.

3. Виявити і прокоментувати можливості, яке надає оволодіння знаннями з комунікативної лінгвістики.

4. Проілюструвати базові стратегії комунікативної лінгвістики, виокремити мовні маркери.

Рекомендована література

Основна

Бацевич Ф., Чернуха В. Комунікативна особистість у сімейному спілкуванні. Львів ПАІС, 2018. 260 с.

Биби́к С. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Аспект-Поліграф 2013. 589 с.

Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. Х.: 920 с.

Косенко Ю. С. Основи теорії мовної комунікації : навч. посібник. Суми, 2011. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/30280>

Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. URL: <http://socium.ge/downloads/-komunikaciiisteoria/pochepcov%20teoria%20komunikacii.pdf>

Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. К.: Академія, 2010. 209 с.

Додаткова

Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Акадмія, 2004. 344 с.

Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы. К: СВІТ, 2018. 221 с.

Бехтерев В.М. Внушение и его роль в общественной жизни. URL: <https://psylib.org.ua/books/behtv01/index.htm>, 2001.

Бурківська Л. Ю., Романишин Ю. Л. Теорія комунікації : конспект лекцій. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2021. 59 с.

Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса Асропринт, 2008. 344 с.

Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності: монографія. Одеса: ОНУ, 2007. 298 с.

Морозова И.Б., Пожарицкая Е.А. Психолінгвістическая сущность коммуникативного лидерства: гештальт-анализ. *Вісник Харківського*

національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов”, 2016. Вип. 84. С. 132-145.

Kovalevska T.Yu., Kovalevska A.V. Neuro-linguistic programming conceptual basis and perspective technologies. *Записки з українського мовознавства: Зб. наук. праць*. Одеса, 2019. Вип. 26. У 2-х томах. Т. 2. С. 265-273.

Електронні інформаційні ресурси

Рекомендації до пошуку наукової інформації за допомогою інтернет-ресурсів. URL: <http://docs.google.com/document/d/-1sUBDVqvUxuAfoi1y-NW47y.../edit?hl=uk>

Лінгвістичний портал з української мови. URL: www.mova.info.

Словники он-лайн. URL: www.rozum.org.ua.

Словники України. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського. URL: www.library.edu-ua.net/

Веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України. URL: <http://www.nplu.org> –

Веб-сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова. URL: <http://www.ukrbook.net>

Веб-сайт “Бібліотеки в мережі Internet”. URL: <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> –

Наукова періодика України. URL: Journals.uran.i.ua

Бібліографічний покажчик із психолінгвістики. Навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни Психолінгвістика. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/18655/1/psycholingv.pdf>

Змістовий модуль 2. Базові поняття та категорії комунікативної лінгвістики.

Тема 4. Поняття дискурсу. Типи і жанри дискурсів. Методологічна база дослідження дискурсу. Невербальні складники дискурсу.

Тема 5. Поняття комунікативного жанру та комунікативного акту. Різновиди комунікативних актів.

Тема 6. Комунікативний реєстр. Атмосфера і тональність спілкування.

Тема 4. Поняття дискурсу. Типи і жанри дискурсів. Методологічна база дослідження дискурсу. Невербальні складники дискурсу.

Дискурс (від фр. *discours* — промова, розмова на тему чогось) — єдність мовлення та ситуації, в якій воно відбувається. Містить як перебіг мовлення, так і його передумови, обмеження та результати, позамовний контекст і невисловлені цілі й наміри, які супроводжують акт мовлення.

3. Харріс – автор поняття «дискурс», витлумачуваного як одна зі сторін дистрибуції на базі еквівалентності між фразами та ланцюжками фраз; як висловлення, надфразова єдність у контексті інших одиниць і пов'язаної з ними ситуації (формалістичний підхід).

Ототожнення понять «дискурс» і «текст» у 70-х роках ХХ ст. (Е. Бенвеніст) та їхнє розокремлення на початку 80-х р. (М. Бахтін, Т. ван Дейк, П. Серіо). Дискурс як процес і результат мовленнєвої діяльності, динамічне утворення; текст як результат мовленнєвої діяльності, статичне утворення (ергон).

Психоаналітичні погляди представників французької школи (Ж. Деріда, Ж. Лакан, М. Пешо) на дискурс як «сукупність висловлювань, що належать до тієї ж самої системи формацій. Саме таким чином я можу говорити про кліматичний дискурс, дискурс економічний, дискурс природничої історії і дискурс психіатрії» (М. Фуко).

Логіко-прагматичний підхід представників англо-американської школи (Б. Ворф, М. Грегорі, Дж. Гамперц, Дж. Мартін, Е. Сепір, М. Халлідей та ін.) до дискурсу як зв'язного мовлення і повідомлення, як відношення між висловленнями всередині тексту.

Сучасні підходи до тлумачення дискурсу. Дискурс як текст, занурений у життя (Н. Арутюнова), як тип комунікативної діяльності, інтерактивне (і трансактивне) явище, що має різні форми вияву (усну, писемну, внутрішню, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування, становить складний синтез когнітивних, мовних, позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя» (за М. Бахтіним), залежним передусім від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних реєстрів і мовленнєвих жанрів (Ф. Бацевич). Дискурс – це єдність тексту і комунікативної ситуації (В. Карасик), мовленнєвий потік у постійному русі, що увібрав багатоманіття історичної епохи, індивідуальні й соціальні особливості як комунікантів, так і комунікативної ситуації, в дискурсі відбивається менталітет і культура як національна, загальна, так і індивідуальна, приватна (Т.А. ван Дейк). Експліцитна та імпліцитна інформація в комунікації.

Типи дискурсів (особистісно-орієнтований та статусно-орієнтований). Особистісно-орієнтований дискурс формується між знайомими учасниками спілкування (у побутовому (друзі, члени родини, знайомі) та буттєвому (віртуальне знайомство, напр., художній текст). Статусно-орієнтований дискурс формується між різними особами і переслідує різні цілі (пор. політичний, рекламний, медичний, науковий та ін. дискурси).

Базові ознаки дискурсів: динамічність, контекстуальність, особистісність, процесуальність, телеологічність, замкненість та ін.

Жанрові різновиди дискурсів: політичний, рекламний, науковий, побутовий, медійний, художній, медичний, комп'ютерний, релігійний та ін.

Головні завдання лінгвістичного аналізу дискурсу (опис та пояснення внутрішньої когнітивної структури та динаміки мовця і слухача; вивчення комунікативних і когнітивних універсалій, опис мови як процесу відтворення

соціально, культурно і лінгвістично значущих типових ментальних моделей, що відображають універсальне і спеціальне.

Методи дослідження дискурсу: *дискурс-аналіз* (М. Анджено, Р. Водак, В. Карасик, О. Селіванова, О. Шейгал), який «ідейно тримається на трьох китах – трьох найважливіших категоріях: дії, (по)будові та варіативності. Коли люди щось говорять або пишуть, вони тим самим здійснюють соціальні дії. Конкретні властивості цих соціальних дій визначаються тим, як усний дискурс чи письмовий текст побудовані, за допомогою яких саме ресурсів, відібраних мовцем з усього розмаїття мовних засобів, функційних стилів, риторичних прийомів тощо. З одного боку, цікавим є сам процес побудови дискурсу. З іншого боку, оскільки усний дискурс чи письмовий текст вплетені до живої тканини соціальної діяльності та міжособистісної взаємодії, їхня варіативність утілює особливості різних соціально-діяльнісних контекстів і намірів авторів» (М. Макаров); *контент-аналіз* (розробка системи категорій, яку застосовують для аналізу й інтерпретації текстових даних); *дистрибутивний* аналіз (М. Кочерган, Ю. Стенпанов, З. Харрис), що «спирається на положення, про те, що різні мовні елементи мають різне оточення (дистрибуцію). Оскільки оточення кожного елемента є своєрідним, специфічним, неповторним, то на його основі можна докладно вивчити досліджуваний мовний елемент... Маючи текст, ми можемо вивчати дистрибутивні властивості мовної одиниці (звука, морфеми, слова)» (М. Кочерган); *трансформаційний* аналіз, що «знайшов практичне застосування в прикладній лінгвістиці... (різні синтаксичні конструкції трансформуються в основну, інваріантну, а вже інваріантні перекладаються на іншу мову)» (М. Кочерган) і спрямований на вияв схожості та відмінності між синтаксичними конструкціями шляхом установлення правил перетворення їхніх ядрових структур і набору таких трансформацій за умови збереження лексичного складу конструкцій і синтаксичних зв'язків їхніх складників (О. Селіванова); *конверсаційний* аналіз як сукупність процедур емпіричного дослідження діалогічного усного розмовного мовлення, спрямованих на обґрунтування вибору мовцями мовних і немовних засобів спілкування з урахуванням наявних в адресата попередніх знань та очікувань, а також на пояснення можливих порушень зміни комунікативних ролей, переходу від одного ходу до іншого (О. Селіванова); *традиційний* і *критичний дискурс-аналізи*, де останній орієнтований на емпіричне дослідження відношень між дискурсом і соціальним та культурним станом суспільства, а також їхнім розвитком (С. Левінзон, М. Фуко, Д. Шиффрін); *моделювання* (Ю. Апресян, А. Баранов) як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, з метою мисленнєвого і формалізованого представлення (оригіналів) дослідження та вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, передбачення та з'ясування закономірностей існування і функціонування об'єктів (О. Селіванова); *прагматичний* аналіз (Г. П. Грайс, Дж. Остін, Дж. Серль) полягає у вивченні людських вимірів комунікації, стратегій і тактик спілкування, оцінних аспектів людської взаємодії, законів, правил спілкування тощо.

Невербальні складники дискурсу. Невербальні складники комунікації як основа особистісної та національної реконструкції. Г.Бейтсон про емоційну

домінанту невербального спілкування. Праці І. Аватара, І. Айбл-Айбесфельдта, І. Горелова, І. Ладанова, В. Пронникова про природу невербальної комунікації. В. Андріянов, Г. Калеро, Н. Мечковська, Д. Морріс, Дж. Ніренберг, А. Піз, Н. Смирнова, Дж. Фаст про типологію невербальних знаків. Аспекти дослідження невербального спілкування у вітчизняній лінгвістиці (праці М. Білоуса, С. Богдан, А. Коваль, О. Корніяки, Т. Осіпової, Ю. Редька, Л. Полюги, Я. Радевича-Винницького та ін.). Новітні аспекти дослідження невербального спілкування (Е. Голл, Т. Джеймс, Е. Монтегю, Г. Крейдлін). Поняття про проксеміку, гаптику. Профайлінг у системі невербальної ідентифікації.

Тема 5. Поняття комунікативного жанру та комунікативного акту. Різновиди комунікативних актів.

Комунікативні (мовленнєві) жанри – «відносно стійкі тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлень» (М. Бахтін), це кодифіковані форми мовленнєвих дій, певна узагальнена модель типів спілкування в різних формах, умовах, з різною метою, деперсоналізовані. Мовленнєві жанри визначаються тим, «хто, кому, для чого, про що і як говорить, враховуючи, що було і що потім буде у спілкуванні» (І. Шмельова). Складники мовленнєвих жанрів: комунікативна мета, концепція автора (адресанта), концепція адресата, подійний зміст, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, параметр мовного втілення.

Комунікативний (мовленнєвий) акт – це узагальнена схема, певна структура, у межах якої можна розглядати будь-яке спілкування; це «мінімальна одиниця спілкування, не речення, не висловлення, а здійснення певного виду актів, таких, як констатація, питання, наказ, опис, пояснення, вибачення, подяка, привітання тощо» (Дж. Серль). Мовленнєвий акт – це «цілеспрямована дія, котра здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у певному суспільстві; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» (Н. Арутюнова). Мовленнєвий акт складається з трьох основних частин: – локуції, яка встановлює зв'язок повідомлення з об'єктивною дійсністю і виявляється у формуванні пропозиції повідомлення; – іллокуції, що пов'язана з утіленням у повідомлення комунікативного наміру і мети адресанта; – перлокуції, яка пов'язана з результатом впливу на адресата. Головною ідеєю цієї трирівневої схеми аналізу мовної дії, запропонованої англійським філософом і логіком Дж. Остіном, є поняття іллокутивного акту і відповідне йому семантичне поняття іллокутивної функції (сили).

Поняття про непрямий мовленнєвий акт - усне висловлювання, вираз, речення, мовленнєва дія, мовленнєвий акт адресанта (автора), смисл якого виводиться не буквально, а з опертям на підтекст, прихований зміст, імплікатури дискурсу.

Ознаки мовленнєвого акту: умисність, цілеспрямованість, доречність, конвенційність, співвідносність з особою мовця.

Типологія мовленнєвих актів:

репрезентативи (асретиви) – метою яких є судження про певні стани речей, констатації, сумніви, прогнозування; директиви – метою яких є тиск на адресата. схиляння його до певних дій, прохання, наказ, дозвіл; комісиви – метою яких є формулювання зобов'язань і відповідальності перед адресатом, обітниця, обіцянки; експресиви – метою яких є демонстрація психічних станів, емоцій, подяка, привітання, вибачення, співчуття; декларативи – метою яких є здійснення впливу на соціальні стосунки людей, іменування, призначення на посаду, висунення кандидатів, оголошення війни та ін. (Дж. Остін);

вердиктиви, екзерситиви, комісиви, бехабітиви, експозитиви, репрезентативи (Дж. Серль).

Тема 6. Комунікативний реєстр. Атмосфера і тональність спілкування.

Реєстр спілкування - це вияв (різновид) дискурсу, сформований під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; це реалізація дискурсу в конкретній конситуації спілкування, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування. Реєстр - це реалізація дискурсу в певній ситуації спілкування; модель, що описує зв'язок прагматичного контексту із засобами мовного і позамовного вираження (М. Холідей).

Тональність спілкування – це “усвідомлена (інтенційно-вольова) або неусвідомлена (позаінтенційна) емоційно-аксіологічна і змістово-інформативна організація мовного матеріалу (у його динамічному вияві), за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовленнєвий акт певної іллокуції, що впливає на адресата, а іноді і на ситуацію спілкування” (Ф. Бацевич). Складниками тональності є інтонація, фразовий наголос, темп мовлення, гучність, тембр, паузація, а також лексико-семантичні та синтаксичні засоби мовного коду.

Атмосфера спілкування - комплексна лінгво-психо-соціокогнітивна категорія спілкування, пов'язана з емпатичними характеристиками інтерактивних процесів у комунікації. Це важливий складник процесу міжособистісного спілкування, яке характеризує лінгво-психо-соціо-когнітивні стосунки його учасників і виформовується сукупним впливом лінгвістичних (морфологічні, словотвірні, лексико-фразеологічні, синтаксичні, тон, реєстр, стиль мовця та комунікативна компетенція), нелінгвістичних (психологічних, психічних, фізіологічних, соціальних, конситуативних та ін.) і когнітивних (сприйняття, осмислення, оцінка та ін.) чинників і яке відповідно впливає на значну їх кількість. Разом із цими (психологічними, соціальними, етичними, естетичними, паралінгвістичними, логіко-тематичними, ситуативними чинниками, індивідуальною манерою мовлення, стилем, реєстром, тоном) факторами і виформовується атмосфера спілкування.

Контрольні питання до теми

1. Основні категорії комунікативної лінгвістики.
2. Поняття дискурсу. Американська і французька школи. Ознаки дискурсу.
3. Мовленнєвий жанр як категорія комунікації.
4. Мовленнєвий акт у системі сучасних комунікацій.

5. Поняття комунікативного реєстру.
6. Поняття атмосфери спілкування.
7. Тональність у системі мовленнєвої комунікації.
8. Загальна характеристика актуальних дискурсів в аспекті комунікативної лінгвістики.
9. Лінгвістична специфіка комунікації у рекламному дискурсі.
10. Лінгвістична специфіка комунікації у політичному дискурсі.
11. Лінгвістична специфіка комунікації у релігійному дискурсі.
12. Лінгвістична специфіка комунікації у науковому дискурсі.
13. Лінгвістична специфіка комунікації у побутовому дискурсі.
14. Лінгвістична специфіка комунікації у юридичному дискурсі (за вибором).

Завдання.

1. Пропоновані теми для рефератів та доповідей:
  - а) основні ідеї дискурсології;
  - б) методи дослідження дискурсу;
  - в) комунікативна специфіка рекламного дискурсу;
  - г) комунікативна специфіка політичного дискурсу;
  - г) комунікативна специфіка наукового дискурсу;
  - д) комунікативна специфіка релігійного дискурсу;
  - е) комунікативна специфіка юридичного дискурсу;
  - є) невербаліка в процесах комунікації;
  - ж) основні категорії комунікативної лінгвістики;
  - з) комунікативний жанр і комунікативний акт;
2. Схарактеризувати комунікативні особливості одного з дискурсних жанрів (за вибором).
3. Навести приклади комунікативних жанрів, схарактеризувати їх за структурною специфікою.
4. Навести приклади комунікативних актів, визначити їхню специфіку.
5. Схарактеризувати особливості категорій реєстру, тональності й атмосфери спілкування на прикладі різних дискурсних жанрів (за вибором 2-3).

Рекомендована література

Основна

Ковалевська Т.Ю. Комунікативна роль невербаліки: типологічні ознаки та нейролінгвістична специфіка. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса, 2018. С. 122- 139.

Kovalevska A., Kovalevska T., Kutuza N., Lakomska I. Suggestion Algorithm in Advertisement Megadiscourse: Hypnotic Inductors Systematics. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 17(Special Issue 2), 2020 (Turkey). Pp. 1294 – 1307.

Alla Petrivna Romanchenko, Tetjana Kovalevska, Maria Lvivna Druzhynets. Комунікативна мережа наукового дискурсу. *Slavica Slovaca: Jan Stanislav Slavonic Institute, Slovak Academy of Sciences, Matica Slovenska* . Volume: 56. Number: 01. 2021. Pp. 233-249.

Додаткова

Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Акадмія, 2004. 344 с.

Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы. К: СВІТ, 2018. 221 с.

Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності: монографія. Одеса: ОНУ, 2007. 298 с.

Кравченко Н.О. Синергійність англomовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія. Одеса: ОНУ, 2017. 408 с.

Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 218. 736 с.

Петрушкевич М.С. Релігійні комунікації як об'єкт впливу масової культури: український контекст: дис. .... д-ра філос. наук. Острог, 2019. 540 с.

Серажим К. С. Текст як основний інструмент масової комунікації. *Актуальні питання масової комунікації* / Гол. ред. проф. В. Різун. К., 2000. Вип. 1. URL: <https://akniga.org/matison-donald-media-diskurs-analiz-media-tekstov>

Kovalevska A. V. Spin-Doctoring in modern political discourse: linguistic aspect. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. Вип. 87. 2021. pp. 98- 106.

Keller R. Entering Discourses: A New Agenda for Qualitative Research and Sociology of Knowledge [Web resource]. *Qualitative Sociology Review*. 2012. No. 8(2). P.46 – 75.

Oberg K. Culture Shock and the Problem of Adjustment to New Cultural Environments. URL: https://apps.carleton.edu/curricular/ocs/moscow/assets/Culture_Shock.pdf.

Електронні інформаційні ресурси

Рекомендації до пошуку наукової інформації за допомогою інтернет-ресурсів. URL: <http://docs.google.com/document/d/1sUBDV-qvUxuAfoi1yNW47y.../edit?hl=uk>

Лінгвістичний портал з української мови. URL: www.mova.info.

Словники он-лайн. URL: www.rozum.org.ua.

Словники України. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського. URL: www.library.edu-ua.net/

Веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України. URL: <http://www.nplu.org> –

Веб-сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова. URL: <http://www.ukrbook.net>

Веб-сайт “Бібліотеки в мережі Internet”. URL: <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> –

Змістовий модуль 3. Конструктивні і деструктивні моделі та фактори комунікативних процесів.

Тема 7. Моделі та умови ефективною комунікації. Правила прагматичної компетенції. Поняття комунікативної емпатії.

Тема 8. Зони комунікативного ризику. Мовні і комунікативні девіації. Основні типи комунікативних девіацій. Корекція девіантних моделей.

Тема 9. Характеристика процесів породження і сприйняття мовлення. Фактори девіацій у процесах породження і сприйняття мовлення.

Тема 7. Моделі та умови ефективною комунікації. Правила прагматичної компетенції. Поняття комунікативної емпатії.

Герберт Пол Грайс (1913-1988) – фундатор теорії імплікатур. **Принцип кооперації Г. П. Грайса.** Сутність цього принципу полягає в тому, що у звичайних умовах, коли учасники спілкування бажають досягти взаєморозуміння, вони намагаються будувати свої повідомлення так, аби воно полегшувало його розуміння іншим комунікантом. Це єдність максимум (лат. *maxima* – основне правило), які визначають внесок учасників комунікативного акту в мовленнєву ситуацію. Г. Грайс виокремлює чотири базові максимуми: максимум кількості, якості, релевантності та способу вираження (манери спілкування, прозорості). *Максима кількості* визначається кількісним показником інформації, яку необхідно передати і яка не повинна перебільшувати чи зменшувати необхідну для адекватного розуміння кількість інформації (висловлювання повинно містити не менше інформації, ніж необхідно; висловлювання не повинно містити більше інформації, ніж потрібно). Праці Дж. Міллера («Магічне число 7+2»). *Максима якості* визначається істинністю інформації, яку передають мовці (не говорити того, що вважаєш неправдивим; не говори того, для чого в тебе немає достатніх підстав). *Максима релевантності* як відповідність повідомлень тій ситуації спілкування, у якій беруть участь мовці (не відхилятися від теми). Ця максима стосується не того, про що говорять комуніканти, а того, як саме вони говорять. *Максима способу вираження (прозорості, ясності)* (висловлюватися зрозуміло; уникати ускладнених висловлювань та неоднозначності; бути лаконічним (уникати багатослів'я).

Принцип увічливості (етикетності) Дж. Ліча і Р. Лакофф (максими тактовності, великодушності, схвалення, скромності, згоди та симпатії). Суть принципу увічливості полягає у максимальній позитивації образу свого співрозмовника.

Максима тактовності - це максима міжособистісної сфери. В ідеалі будь-який комунікативний акт передбачає певну дистанцію, тому не слід торкатися тем, потенційно небезпечних (приватне життя, релігія, здоров'я та ін.). *Максима великодушності* - успішний комунікативний акт не повинен бути

дискомфортним для учасників спілкування, тобто не слід зв'язувати партнера обіцянкою чи клятвою, заганяти його в «глухий кут». *Максима схвалення* - позитивність в оцінюванні інших. Якщо власна оцінка світу не збігається з оцінкою співрозмовника, то це помітно ускладнює реалізацію власної комунікативної стратегії, проте слід пам'ятати, що кожен має підстави по-своєму бачити світ, мати свою систему цінностей, які у межах стратегії кооперативності треба бодай поважати. *Максима скромності* передбачає мінімізацію схвалення себе особисто, бо ж однією з умов успішного розгортання комунікативного акту є реалістична, об'єктивна самооцінка. Надмірно завищені або занижені самооцінки можуть негативно вплинути на встановлення контакту. *Максима згоди* - це максима неопозиційності. Вона передбачає відмову від конфліктної ситуації для розв'язання більш серйозної проблеми – збереження предмета взаємодії, "усунення конфлікту" шляхом взаємного корегування комунікативних тактик співрозмовників. *Максима симпатії* - позиція доброзичливості, яка створює сприятливий фон для перспективної предметної розмови. Недоброзичливість унеможливорює результативний мовленнєвий акт і комунікацію в цілому. Певну проблему створює так званий "контакт без участі", коли співрозмовники, не будучи ворогами, не демонструють доброзичливості один до одного.

Принцип прагматичної компетентності як синтез принципу кооперації та принципу ввічливості.

Закони спілкування (Й. Стернін): Закон дзеркального розвитку спілкування (техніка коректного віддзеркалювання): один співрозмовник у процесі комунікації імітує стиль спілкування іншого; Закон залежності результату спілкування від обсягу комунікативних зусиль: що більше комунікативних зусиль витрачено, то вища ефективність спілкування; Закон прогресувального нетерпіння слухачів: що довше говорить мовець, то вища неуважність слухачів; Закон падіння інтелекту аудиторії із збільшенням її розміру: що більше слухачів, то нижче середній інтелект аудиторії (ефект натовпу); Закон мовного самонавіювання: власна розповідь активізує розуміння самого мовця; Закон довіри до простих слів: що простіше повідомлюється інформація, то легше вона сприймається і викликає більше довіри; Закон притягування критики: що більше людина виділяється з оточення (натовпу), що більш неординарною вона є, то більше вона викликає критики в інших; Закон комунікативних зауважень: якщо співрозмовник у спілкуванні порушує деякі комунікативні норми, інший співрозмовник відчуває бажання зробити йому зауваження, виправити його, змусити змінити комунікативну поведінку; Закон прискореного поширення негативної інформації: негативна інформація поширюється швидше, ніж інформація позитивна (позитивне сприймається як норма і не привертає особливої уваги); Закон спотворення інформації при її передачі («закон зіпсованого телефону»): будь-яка інформація спотворюється прямо пропорційно до кількості осіб, які її передають; Закон детального обговорення дрібниць: люди схильні зосереджуватися на обговоренні незначних питань і готові приділяти цьому більше часу, ніж обговоренню важливих глобальних проблем; Закон емоційного нівелювання логіки: в умовах емоційного

збудження (негативного або позитивного) людина погано сприймає будь-яку інформацію; Закон докладених зусиль та ін.

Поняття про комунікативну емпатію. Емпатія як «ототожнення особистості однієї людини з особистістю іншої та проникнення до почуттів цієї особи» (К. Роджерс); емпатія (від гр. *empathēia* - співпереживання) – «це здатність людини паралельно переживати ті емоції, які виникають в іншій людині в процесі спілкування з нею» (Психологічний словник); емпатія (від гр. *em*-всередині + *pathos* - страждання, хвороба) – «відчуття розуміння та співпереживання психологічного стану іншої людини. Відчувати партнера - це передусім розуміти мотиви його дій, а на це здатна лише духовно багата, культурна людина. Вміння відчувати, чути моління про допомогу і відповісти на нього, бачити іншу людину по-доброму є не тільки показником етичної культури, але й результатом внутрішньої духовної роботи. Невихованість і неосвіченість у цій тонкій сфері психіки спричиняє черствість, безсердечність, байдужість, руйнування сімейних, зокрема інтимних, стосунків» (Словник сексологічних термінів); «емпатія - (англ. *empathy* - співчуття, співпереживання) - здатність людини емоційно відповідати на переживання інших» (Словник іншомовних слів). Вчені вважають, що «психологічною передумовою деструктивної поведінки... є заблокованість емпатичних зв'язків суб'єкта зі світом, емоційна глухота, нечутливість до всього, що виходить за межі вузького кола егоцентричних переживань» (О. Завгородня). Сучасне розуміння емпатії як комплексного психоментального явища, базованого на рівноправному поєднанні раціонально-емоційних домінант особистості, експлікованих на рівні вербального та невербального спілкування. Праці Т. Ковалевської.

Тема 8. Зони комунікативного ризику. Мовні і комунікативні девіації. Основні типи комунікативних девіацій. Корекція девіантних моделей.

Зони комунікативного ризику: конситуація (об'єктивні умови спілкування та учасники; контекст, пресупозиції (макропресупозиції, соціальні та мікропресупозиції), власне мовний контекст).

Поняття комунікативного шуму (К.-Е. Шеннон і В. Вівер) – це порушення або деформації повідомлення, які ускладнюють процес передавання чи сприйняття інформації. З урахуванням критеріїв фізичного, психічного й інтелектуального сприйняття дослідники виокремлюють три типи шуму:

1) фізичний шум (зовнішній, або механічний). Це шум мотора автомобіля, шум вентилятора, невиразна або занадто тиха вимова адресанта, заповнене цигарковим димом приміщення, невиразний почерк адресанта, нечіткість друкованого тексту та плями на ньому тощо;

2) психічний шум. До нього належать різні форми психічних порушень і деформацій, зумовлених ставленням до адресанта або адресата: від негативних (упередження і неприхильність) до крайніх позитивних (цілковита відсутність критичного сприйняття, схилення перед авторитетом, навіть обожнення). Спостерігається гіперкритична оцінка іншої особи, почуття зверхності або, навпаки, комплекс меншовартості. Йдеться про неухважність слухача,

заглибленого у власні думки, його інтелектуальну обмеженість, брак спостережливості, невміння відбору важливої інформації тощо;

3) семантичний шум. Виникає внаслідок спілкування різними мовами, використання учасниками відомої лише обмеженому колу фахівців спеціальної термінології тощо. Часто семантичний шум виникає у випадку наявності довгого комунікативного ланцюжка, коли «по дорозі» до кінцевого адресата з'являються неточності в передаванні інформації, трансформації, додавання тощо.

Результатом впливу комунікативного шуму на спілкування є втрата частини інформації, або ентропія повідомлення (грец. — зміна, перетворення) — спрощення частини інформації на шляху від мовця до слухача.

Поняття комунікативної девіації (Ю. Апресян, Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, Г. Джунусалієва, Є. Ключев, Н. Ковальська, В. Красних, О. Падучева, Г. Почепцов, О. Руда, О. Селіванова, Н. Формановська, О. Яшенкова). Комунікативна девіація виникає внаслідок порушення зв'язку між когнітивним (мисленнєвим) і вербальним (мовленнєвим) на превербальному етапі. Комунікативна девіація – це порушення природного обміну знаннями, це перерви у спілкуванні, коли мовленнєвий акт не виконує свого призначення, а мовець не досягає своєї іллокутивної мети або ж досягає її, долаючи певні труднощі. Девіації, пов'язані з мовною компетенцією особистості насамперед виявляються на рівні лексичної і граматичної семантики; девіації, пов'язані з комунікативною компетенцією переважно виявляються на рівні семантики комунікативної (прагматики). **Девіація комунікативна** — збій у спілкуванні (зокрема міжкультурній комунікації), недосягнення очікуваного перлокутивного ефекту (перлокуції), причиною яких є недостатня комунікативна компетенція адресанта, зокрема в міжкультурній комунікації. Сюди також уналежнюють аутизацію, гіперкомунікативність, конформізм, псевдологію, нарцисичну поведінку. **Девіація мовна** — тип комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні (зокрема у міжкультурному), причиною яких є недостатня мовна компетенція учасників. Це різноманітні помилки, неточності, обмовки, описки, лінгваляпсуси тощо, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики мови, якою відбувається спілкування.

Найпоширеніші типи мовних девіацій:

- 1) девіації, пов'язані з лінгвокогнітивною діяльністю мовця (адресанта);
- 2) девіації, пов'язані з лінгвокогнітивною діяльністю адресата;
- 3) девіації, пов'язані з орієнтацією мовця на особу адресата та процес спілкування.

Найпоширеніші типи комунікативних девіацій, пов'язаних із лінгвокогнітивною діяльністю мовця (адресанта): а) порушення підготовчих умов комунікації, спричинених небажанням адресанта починати комунікативний акт; неготовністю адресанта почати комунікативний акт; неврахуванням неготовності чи небажання адресата слухати адресанта; б) створення адресантом недоречних і несвоєчасних комунікативних актів; в) створення адресантом незбалансованого комунікативного акту, тобто такого, де наявна помилковість його адресації. Такі девіації спричиняються неправильною

ідентифікацією адресата: нечіткістю виокремлення адресата або групи адресатів; г) створення адресантом дезорієнтованого комунікативного акту (побудова адресантом непослідовного, нелогічного комунікативного акту; невміння адресанта побудувати мовленнєвий жанр певного типу; побудова незрозумілого адресатові мовленнєвого жанру);

Найпоширеніші типи комунікативних девіацій, пов'язаних із лінгвокогнітивною діяльністю слухача (адресата), які спричиняють а) різниця в ідіолексиконі, пов'язана з різницею в освіті; б) різниця в ідіолексиконі, пов'язана з незнанням сленгових виразів людей молодшого віку чи певних соціальних груп; в) незнання адресатом усіх прийнятих у певному колективі і змінних залежно від соціальних ролей імен (дескрипцій) людей, про яких ідеться в процесі комунікації; г) різниця у сприйнятті світу чоловіками і жінками; г) девіації в неочікуваних адресатом комунікативних актах (підставою для уникнення комунікації може бути усвідомлення адресатом своєї невідповідності до спілкування; якщо ж адресат „увійшов” у неочікуваний для себе комунікативний акт, то він повинен визначити стратегію комунікативного спілкування); д) девіації в очікуваних адресатом комунікативних актах (підміна адресатом пресупозицій адресанта власними або приписування адресанту невласливих пресупозицій; „висновування” неіснуючих імплікатур дискурсу; невдачі, пов'язані з різницею в ідіолексиконі адресанта і адресата) тощо.

Найпоширеніші типи комунікативних девіацій, пов'язаних із процесом комунікації (контактом) – такі комунікативні невдачі пов'язані з ненормативною поведінкою учасників спілкування, тому їх називають *орієнтаційними*. Серед причин цих девіацій: а) невмотивована зміна комунікативних стратегій учасниками спілкування; б) недотримання постулатів кооперативного спілкування; в) недотримання постулатів етикетного спілкування; г) створення атмосфери і реєстру спілкування, які ускладнюють процес комунікації; г) тональність спілкування (соціальні аспекти комунікації реалізується в рівноправній (дружній, приятельській, товариській тощо) та нерівноправній (зверхній, панібратській, поблажливій, владній, фамільярній тощо) тональностях спілкування); д) порушення законів референції, тобто співвідношення елементів мовного коду (слів, словосполучень, висловлювань) із референтом (конкретним предметом, явищем, ситуацією тощо); е) деформація інформації в каналах комунікації.

Найпоширеніші типи **мовних девіацій**, пов'язаних із лінгвокогнітивною діяльністю мовця (адресанта): а) добір лексики, яка належить до близької, але іншої лексичної парадигми, ніж нормативна для конкретного контексту (контамінація двох ЛСП); б) неврахування конотативного ореолу слів; в) надлишкова лексикалізація; г) добір аномальної лексики; г) добір нестандартного конверсива; д) неідиоматична лексикалізація; е) лексикалізація семи, яка не потребує експлікації; є) накладання синонімів; ж) неврахування соціального контексту; з) неврахування гіперо-гіпонімічних відношень між словами; и) неврахування паронімічної специфіки; і) неврахування когезійних зв'язків та ін.

Тактики нейтралізації мовних і комунікативних девіацій.

Тема 9. Характеристика процесів породження і сприйняття мовлення. Фактори девіацій у процесах породження і сприйняття мовлення.

Онтогенез мовлення. Поняття філогенезу й онтогенезу. Оволодіння мовленням як процес усвідомлення світу у процесі спілкування з людьми завдяки засвоєнню знаків мови і перетворенню їх у внутрішні символи мислення. Праці Т. Ахутіної, О. Гвоздева, І. Горелова, А. Лурії, Б. Нормана, К. Сєдова, О. Шахнаровича та ін. Нейрофізіологічні механізми породження мовлення (зона Брока (лобна доля лівої півкулі) відповідає за моторну реалізацію мовлення, зона Верніке (скронева частина лівої півкулі) відповідає за процеси розуміння і сприйняття).

Ж. Піаже про розвиток мовної здатності внаслідок «діалогу зі світом», процесом соціалізації. Його гіпотеза стадіальності інтелектуального розвитку дитини: стадія сенсомоторна як відділення предмета від себе і набуття навичок категорійно оперувати з ним (допоняттєве мислення), триває приблизно до 1,5 року, на цій стадії формується мовлення; стадія репрезентативного інтелекту, яка започатковується створенням мисленневих образів предмета, картинок (гештальтів), надалі (7-8 років) розпочинається формування операційних груп; стадія пропозиційних (формальних операцій) (11-13 років).

Концепція К. Бюлера протри ступені розвитку дитини (інстинкт, дресура, інтелект). Теорія вроджених знань Н. Хомського. Л. Виготський про етапи розвитку дитини: домовленнєвий (період гуління (2-4 місяці, поява перших слів), гукування і лопотання (від 5 місяців до півтора року), дограматичний етап первинного засвоєння мови, етап засвоєння граматики.

Матеріал вивчення породження мовлення: мовленнєві помилки (хезитації, коливання, виправлення, повтори, заміщення, помилки на слові, оглушення/одзвінчення приголосних, перестановка), описки, помилки аудіального сприйняття.

Ж. Піаже і Л. Виготський про мовну здатність особистості та її глибинну природу. Праці К. Бюлера, О. Леонтьєва, Н. Хомського та ін.

Діти-Мауглі. Мова тварин.

Сприйняття мовлення. Це психічний процес упізнавання отримуваної інформації. Трифазність процесу сприйняття: сприйняття мовних носіїв, дешифрування їхніх мовних кодів, розуміння змісту висловлення (О. Лурія).

Теорії сприйняття мовлення (акустична, моторна, сенсорна, логогенна та ін.). Моделі сприйняття мовлення (І. Зимня, Дж. Міллер, Ч. Осгуд, К. Стівенсон, М. Халлс, Л. Чистович та ін.).

Сприйняття мовлення розгортається на 2-х щаблях: власне сприйняття та розуміння.

Характеристики сприйняття (неусвідомлюваність, осмисленість, рівневість).

Фактори ускладнення сприйняттєвих процесів: сприйняття букв та слів (конкуренція значення слова з його візуалізованою формою); сприйняття багатозначних слів (конкуренція логогенів); асоціативний фон слів; сприйняття речень (конкуренція поверхневих і глибинних структур); співвідношення з дійсністю (усталеність сприйняттєвих моделей); механізми ймовірнісного прогнозування.

Розуміння є когнітивною операцією осмислення і засвоєння інформаційного масиву повідомлення або тексту на підставі сприйняття семантичного змісту висловлень, їхньої мисленнєвої обробки із залученням імпліцитного плану тексту, процедур пам'яті, тобто власного тезаурусу адресата та знань норм комунікації, притаманних певній культурі. Розуміння залежить від вербалізованого і невербалізованого.

Модулі оптимальної комунікації (розуміння) за В. Дем'янковим. Умови розуміння тексту за Д. Кінчем.

Знання про специфіку породження і сприйняття мовлення в процесах корекції мовних і комунікативних девіацій.

Контрольні питання до теми

1. Поняття філогенезу й онтогенезу.
2. Моделі породження мовлення.
3. Матеріал вивчення процесів породження мовлення.
4. Структура сприйняття мовлення.
5. Характеристика процесів сприйняття мовлення.
6. Специфіка процесів розуміння.
7. Фактори ускладнення процесів розуміння.
8. Моделі оптимальної комунікації.
9. Поняття мовних і комунікативних девіацій.
10. Фактори виникнення та основні різновиди мовних девіацій.
11. Поняття комунікативного шуму
12. Загальна характеристика комунікативних девіацій.
13. Основні типи комунікативних девіацій, пов'язаних із лінгвокогнітивною діяльністю мовця (адресанта)
14. Основні типи комунікативних девіацій, пов'язаних із лінгвокогнітивною діяльністю слухача (адресата)
15. Основні типи комунікативних девіацій, пов'язаних із процесом комунікації (контактом)
16. Поняття про патогенний текст. Креолізовані тексти. Засоби нейтралізації патогенності тексту / дискурсу.
17. Загальна характеристика актуальних дискурсів в аспекті комунікативної лінгвістики.
18. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у рекламному дискурсі.
19. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у політичному дискурсі.
20. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у релігійному дискурсі.
21. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у науковому дискурсі.
22. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у побутовому дискурсі.

23.Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у юридичному дискурсі (за вибором).

24. Принцип кооперативності Г.П. Грайса.

25. Принцип увічливості Р. Лакофф і Дж. Ліча.

26.Правил прагматичної компетенції.

27.Основні закони кооперативного спілкування.

28.Поняття про комунікативну емпатію.

29.Зони комунікативного ризику.

Завдання.

1.Пропоновані теми для рефератів та доповідей:

а)породження мовлення;

б)мовні девіації в (за вибором) дискурсі;

в)комунікативні девіації в (за вибором) дискурсі;

г)фактори порушення сприйняття мовлення;

г)дослідження психології спілкування тварин.

д)емпатія як базова характеристика кооперативної взаємодії;

е)комунікативна емпатія;

є)комунікативна роль максим Грайса;

ж)закони гармонійної комунікації.

2.Проілюструвати комунікативну роль принципу кооперативності та увічливості власними спостереженнями.

3.Навести приклади порушень максим Грайса та запропонувати шляхи корекції таких ситуацій.

4.Доповнити Правила прагматичної компетентності власними положеннями.

5.Визначити специфічні особливості мовних і комунікативних девіацій у (за вибором) дискурсі.

6.Розкрити психолінгвістичну природу породження і сприйняття мовлення.

7.Навести приклади дитячого мовлення та пояснити його природу.

8.Сформувати власну модель факторів оптимальної комунікації.

9.Доповнити перелік факторів, які ускладнюють процеси сприйняття мовлення.

10.Дібрати приклади патогенних текстів. Довести їхню негативну природу. Запропонувати шляхи їх поліпшення.

11.Навести приклади емпатичної комунікації (з власних спостережень). Розкрити сутність її складників та основну ідею.

12.Навести приклади застосування базових стратегій комунікації. Пояснити специфіку. Запропонувати корегувальні моделі.

13.Навести приклади мовних і комунікативних девіацій.

14.Навести приклади і пояснити природу комунікативних девіацій, пов'язаних з лінгвокогнітивною природою адресанта.

15.Навести приклади і пояснити природу комунікативних девіацій, пов'язаних з лінгвокогнітивною природою адресата.

16. Навести приклади і пояснити природу комунікативних девіацій, пов'язаних із ситуацією (контактом) спілкування.

Рекомендована література

Основна

Білоконенко Л. А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту : автореф. дис. ... докт. філол. наук. Київ, 2017. 39 с.

Дубцова О. В. Лінгвокогнітивна природа комунікативних невдач (на матеріалі американського кінодискурсу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2014. 19 с.

Ковалевська Т.Ю. Моделювання емпатії в сучасному комунікативному просторі. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. Лінгвістичні науки* : Наукове видання : Збірник наукових праць. Одеса, 2011. № 13. С. 198-209.

Ковалевська Т.Ю. Філософсько-психологічне підґрунтя комунікативної емпатії. *Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень* : колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса, 2021. С. 192-206.

Романченко А.П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу:

комунікативні аспекти. Одеса: ОНУ, 2019. 521 с.

Сучасні технології нейролінгвістичного програмування : навчальний посібник / [Петрик В. М., Гнатюк С. О., Черненко О. Є., Гурєєв В.О., Курганевич В. І., Фесенко А. О., Рябий М. О., Смірнов О. А., Уткін Ю. В.] ; за заг. ред. С. О. Гнатюка, О. А. Смірнова, В. М. Петрика. К.: Сварог. 2020. 200 с.

Kovalevska A., Kovalevska T., Kravchynska T., Hirna N., Lysenko T. Modern methods and information and communication technologies in the system of teachers' training for vocational education institutions. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*. Vol. 10. Issue 01-XVI. Ak. sdr. MAGNANIMITAS: Czech Republic, Hradec Králové. 2021. Pp. 106 – 114.

Додаткова

Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Акадмія, 2004. 344 с.

Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры: Психология человеческой судьбы. К: СВІТ, 2018. 221 с.

Ковалевська Т.Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса Асропринт, 2008. 344 с.

Кравченко Н.О. Синергійність англомовного релігійного дискурсу (теолінгвістичний підхід): монографія. Одеса: ОНУ, 2017. 408 с.

Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 218. 736 с.

Петрушкевич М.С. Релігійні комунікації як об'єкт впливу масової культури: український контекст: дис. .... д-ра філос. наук. Острог, 2019. 540 с.

Серажим К. С. Текст як основний інструмент масової комунікації.

Актуальні питання масової комунікації / Гол. ред. проф. В. Різун. К., 2000. Вип. 1.
URL: <https://akniga.org/matison-donald-media-diskurs-analiz-media-tekstov>

Oberg K. Culture Shock and the Problem of Adjustment to New Cultural Environments. URL: https://apps.carleton.edu/curricular/ocs/moscow/assets/Culture_Shock.pdf.

Електронні інформаційні ресурси

Рекомендації до пошуку наукової інформації за допомогою інтернет-ресурсів. URL: <http://docs.google.com/document/d/1sUBDV-qvUxuAfoi1yNW47y.../edit?hl=uk>

Лінгвістичний портал з української мови. URL: www.mova.info.

Словники он-лайн. URL: www.rozum.org.ua.

Словники України. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В.О. Сухомлинського. URL: www.library.edu-ua.net/

Веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>

Веб-сайт Національної парламентської бібліотеки України. URL: <http://www.nplu.org>

Веб-сайт Книжкової палати України імені Івана Федорова. URL: <http://www.ukrbook.net>

Веб-сайт “Бібліотеки в мережі Internet”. URL: <http://library.zntu.edu.ua/res-libr-el.html> –

Наукова періодика України. URL: Journals.uran.i.ua

Методичне забезпечення: робоча програма навчальної дисципліни, силабус, методичні вказівки (рекомендації) щодо самостійного вивчення дисципліни, періодика, аудіозаписи телепередач всеукраїнських та місцевих каналів і станцій, монографічні дослідження, збірники наукових праць.

Питання для підсумкового контролю (іспитові)

1. Мета і завдання курсу. Комунікативна лінгвістика в парадигмі сучасних наук про мову.

2. Об'єкт і предмет комунікативної лінгвістики. Мета, завдання і проблематика комунікативної лінгвістики.

3. Основні моделі комунікації.

4. Феномен та функції комунікації. Базові стратегії і тактики комунікації.

5. Зв'язки комунікативної лінгвістики з іншими галузями мовознавства. Загальна характеристика.

6. Комунікативна лінгвістика і психолінгвістика та патопсихолінгвістика. Основна проблематика. Змінені стани свідомості.

7. Комунікативна лінгвістика і сугестивна лінгвістика та нейролінгвістичне програмування. Поняття про комунікативний вплив та комунікативний рефреймінг.

8. Комунікативна лінгвістика і соціолінгвістика. Специфіка соціальних характеристик особистості в комунікації. Поняття соціальних ролей. Лінгвокультурологічні аспекти комунікації. Міжкультурна комунікація.

9. Матеріал і методи дослідження в комунікативній лінгвістиці.

10. Принцип кооперативності Г.П. Грайса.

11. Принцип увічливості Р. Лакоффа і Дж. Ліча.

12. Загальні стратегії і тактики Правил прагматичної компетенції.

13. Основні закони кооперативного спілкування. Поняття про комунікативну емпатію.

14. Основні категорії комунікативної лінгвістики. Загальна характеристика.

15. Поняття дискурсу. Американська і французька школи. Ознаки дискурсу.

16. Мовленнєвий жанр як категорія комунікації.

17. Мовленнєвий акт у системі сучасних комунікацій.

18. Поняття комунікативного регістру, атмосфери спілкування та тональності в системі мовленнєвої комунікації.

19. Поняття філогенезу й онтогенезу. Моделі породження мовлення. Матеріал вивчення процесів породження мовлення.

20. Структура і характеристика процесів сприйняття мовлення.

21. Специфіка процесів розуміння. Фактори ускладнення процесів розуміння.

22. Поняття мовних і комунікативних девіацій.

23. Фактори виникнення та основні різновиди мовних девіацій.

24. Загальна характеристика і типи комунікативних девіацій.

25. Лінгвістична специфіка комунікації та її порушень у (за вибором) дискурсі.

Методами оцінювання поточного та періодичного контролю є усне опитування, оцінювання виконання індивідуальних завдань, оцінювання доповідей (рефератів), тестування, модульний контроль. Формою оцінювання підсумкового контролю є іспит.

Формою контролю з курсу «Комунікативна лінгвістика» є іспит.

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та періодичний контроль									Підсумков. контроль (іспит)	Сума балів	
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2			Змістовий модуль 3					Індивідуальне самостійне завдання
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	20	30	100
5	5	5	5	5	5	5	10	5			

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Навчальне видання

КОМУНІКАТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Електронні методичні рекомендації
до аудиторної роботи з курсу для здобувачів другого
(магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 035 Філологія

Електронне практичне видання

Укладач

Ковалевська Тетяна Юріївна

Оригінал-макет виготовлено в авторській редакції

Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читачів файлів формату PDF.

Обсяг даних 0,5 Мбайт.

**Кафедра української мови та мовної підготовки іноземців
Філологічний факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058**